

УДК 343.14

 С.А. КРУШИНСЬКИЙ, Хмельницький
 університет управління та права

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАННЯ ДОКАЗІВ ЯК ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Ключові слова: подання доказів, правовий інститут, система права, кримінальне процесуальне право

Центральне місце у кримінально-процесуальній діяльності як у стадії досудового розслідування, так і в судових стадіях, займає доказування, тобто робота з доказами, спрямована на їх збирання, перевірку і оцінку. Саме на основі сукупності зібраних у кримінальному провадженні доказів слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, у тому числі подію кримінального правопорушення, винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення тощо.

Із прийняттям 13.04.2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України були дещо змінені концептуальні основи кримінального судочинства України. Так, якщо раніше прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, зобов'язані були вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдують обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують і обтяжують його відповідальність (ст.22 КПК України 1960 р.), то новий кримінальний процесуальний закон такої вимоги не містить. Більше того, у п.19 ч.1 ст.3 нового КПК України слідчого і прокурора прямо віднесено до сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Разом із тим, ст.93 КПК Украї-

ни надала право стороні захисту самостійно здійснювати збирання доказів.

Ще у Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008, містилось положення, відповідно до якого «матеріали, документи і інформацію про відомості надаватимуть до суду безпосередньо сторони захисту і обвинувачення. Визнання зібраних фактичних даних доказами у справі має здійснюватися виключно судом у присутності і за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту» [1].

Видається, що за умов подальшого розвитку змагальних засад у кримінальному провадженні все більшого значення у кримінальному судочинстві України набуває належне нормативне регулювання права учасників кримінального провадження подавати докази на підтвердження чи спростування певних обставин, а також чітка регламентація механізму його реалізації.

Теоретичні, законодавчі та практичні проблеми доказування у кримінальному судочинстві завжди викликали науковий інтерес у вчених-процесуалістів. Дослідження окремих теоретичних та практичних аспектів подання доказів у кримінальному провадженні здійснювали А.Д. Арсен'єв, О.В. Астапенко, Д.І. Бедняков, Н.А. Громов, Л.Г. Демурчев, В.І. Діденко, Е.А. Доля, А.П. Запотоцький, М.І. Капінус, Л.Р. Карнеєва, Л.Д. Кокорев, Т.Х. Кондратьєва, Н.П. Кузнецов, А.Р. Ларін, П.А. Лупинська, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.А. Пономаренков, В.О. Попелюшко, Р.С. Строгович, В.І. Федоров, С.А. Шейфер та інші дослідники. Разом із тим, у працях цих вчених подання доказів розглядається як спосіб їх збирання, як право учасників кримінального судочинства, як можливість участі у доказуванні тощо. При цьому, подання доказів не досліджувалося як самостійний кримінально-процесуальний інститут. Тому метою цієї статті є здійснення обґрунтування наявності у структурі галузі кримінального процесуального права самостійного інституту подання доказів, а також проведення його теоретичного аналізу.

З огляду на поставлену мету виникають два питання: чи можна вести мову про існування кримінально-процесуального інституту подання доказів і, якщо так, то яке місце він займає в структурі кримінального процесуального права України. Для надання відповіді на ці питання, на нашу думку, необхідно, передусім, з'ясувати сутність поняття «інститут права» та визначити його ознаки та місце в системі права.

Взагалі в теорії права систему права розглядають як внутрішню будову, певний порядок організації і розташування її складових частин, що обумовлений характером існуючих в суспільстві відносин [2, с.561]. Система права – це сукупність чинних правових норм, якій властиві з однієї сторони єдність та узгодженість, а з іншої сторони – диференціація на відносно самостійні структурні утворення. Традиційно до структурних елементів системи права відносять: норми права, інститути права, підгалузі права, галузі права [3, с.241].

Отже, в межах кожної галузі права виокремлюється значна кількість правових інститутів, які мають відносну автономність і покликані регламентувати окремі аспекти суспільного життя. Норми права групуються у межах правового інституту не стихійно чи випадково, а за юридичним змістом, який обумовлюється змістом конкретних суспільних відносин.

Наведемо окремі визначення поняття «інститут права», які мають місце в юридичній літературі:

1) інститут права – це система відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу (вид) однорідних суспільних відносин (О.Ф. Скакун) [3, с.249];

2) інститут права – це відносно відособлена група взаємопов'язаних між собою юридичних норм, що регулюють певний різновид суспільних відносин (М.М. Марченко) [2, с.562];

3) інститут права – це частина галузі права, яка складається із сукупності правових норм, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини (М.С. Кельман, О.Г. Мурашин) [4, с.259];

4) правовий інститут – це виокремлений комплекс правових норм, котрі є частиною галузі права і регулюють різновид певного виду суспільних відносин (В.М. Хропанюк) [5, с.292].

Загальним для усіх цих визначень є те, що об'єктивною матеріальною передумовою інтеграції правових норм у самостійний правовий інститут в межах галузі права є наявність відповідного різновиду суспільних відносин. Юридичними критеріями виокремлення сукупності норм у правовий інститут А.О. Суховіліна називає такі:

1) юридична єдність всіх правових норм. Як цілісне утворення юридичний інститут характеризується єдністю змісту, що виражається в загальних положеннях, правових принципах чи сукупності правових понять, які використовуються; єдністю правового режиму відносин, що регулюються;

2) повнота регулювання певної сукупності правових відносин. Правовий інститут містить різні види правових норм, наприклад регулятивні норми права (правила поведінки) і відправні норми, які можуть бути сумісно задіяні в процесі правового регулювання;

3) відокремлення норм, які є елементами правового інституту у глави, розділи, частини та інші структурні одиниці закону [6, с.138].

С.С. Алексєєв до ознак правового інституту цілком обґрунтовано, на нашу думку, відніс три таких ознаки: 1) однорідність фактичного змісту; 2) юридична єдність (комплексність) норм; 3) законодавча відособленість [7, с.137–138]. З огляду на поставлену мету, розглянемо ці ознаки більш детально відносно норм, що регулюють подання доказів.

Однорідність фактичного змісту полягає у тому, що кожний правовий інститут присвячений регулюванню суворо визначеного різновиду суспільних відносин, що охоплюються даною галуззю [7, с.137]. Що стосується інституту подання доказів, то його нормами регулюється комплекс суспільних відносин, пов'язаних з поданням учасниками кримінального провадження слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду зібраних предметів чи

документів для їх використання в якості доказів. При цьому наявна ознака однорідності фактичного змісту, адже весь комплекс даних суспільних відносин спрямований на досягнення кінцевої мети – поповнення доказової бази за ініціативою суб'єктів, на яких не покладається обов'язок доказування.

Суб'єктами цих суспільних відносин виступають учасники кримінального провадження (сторони кримінального провадження, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники) та інші суб'єкти, які взагалі не є його учасниками (фізичні та юридичні особи), з однієї сторони, і державні органи та їх посадові особи, які ведуть кримінальний процес (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд), з іншої сторони. Як правильно відзначає Т.Х. Кондратьєва, праву суб'єктів кримінально-процесуальних правовідносин відповідає обов'язок органів судочинства вирішити питання про прийняття або неприйняття поданих предметів або документів і визначити їх доказове значення [8].

Юридична єдність інституту полягає в тому, що норми, які його утворюють, виступають як єдиний комплекс, цілісна система, що в сукупності з іншими інститутами складають нормативний механізм галузі. Саме тому в межах інституту відбувається спеціалізація юридичних норм: складне поєднання різноманітних регулятивних, дефінітивних та інших норм покликане забезпечити цілісне регулювання відповідних відносин [7, с.137–138]. На сьогодні можна виділити наступні групи норм, які можуть бути включені до інституту подання доказів:

1) норми-принципи та вихідні засади даного правового інституту (зокрема, п.4 ч.2 ст.129 Конституції України, п.15 ст.7, ч.2 ст.22 КПК України, що регламентують свободу сторін у поданні суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості як засаду кримінального провадження). Слід відзначити, що інститут подання доказів базується також на таких засадах кримінального провадження, як диспозитивність і змагальність;

2) норми, які закріплюють право учасників кримінального провадження на подання доказів (зокрема, п.8 ч.3 і п.2 ч.4 ст.42, п.3 ч.1 і п.3 ч.2 ст.56, п.2 ч.2 ст.60 КПК України та інші);

3) норми, які регулюють відносини, пов'язані з поданням доказів в окремих стадіях кримінального провадження (наприклад, ч.5 ст.132, ч.5 ст.364, ч.4 ст.396 КПК України) тощо.

Крім того, інститут подання доказів у кримінальному провадженні повинен містити правові норми, присвячені процесуальному порядку подання предметів та документів, їх процесуальному оформленню тощо.

Законодавча відособленість свідчить про те, що інститути отримують зовнішнє відособлене закріплення в нормативних (законодавчих) актах у вигляді самостійних глав, розділів тощо. Те чи інше компонування юридичних норм, їх об'єднання в глави, розділи, частини – це і є у більшості випадків процес диференціації та інтеграції нормативного матеріалу, що призводить до формування правових інститутів [7, с.138]. Проте, як відзначає С.С. Алексєєв, зустрічаються й такі випадки, коли цілий правовий інститут передбачений в окремій статті [9, с.127].

Враховуючи те, що правом подавати докази наділені різні учасники кримінального провадження і в різних стадіях судочинства, норми інституту подання доказів містяться в різних розділах, главах, параграфів і статтях КПК України. Зокрема, у главі 2 (Засади кримінального провадження), главі 3 (Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження), главі 4 (Докази і доказування), главі 10 (Заходи забезпечення кримінального провадження і підстави їх застосування) та інших. Разом з тим, на нашу думку, КПК України повинен містити універсальну статтю, присвячену регулюванню усіх аспектів подання доказів (кола суб'єктів, процесуального порядку, дій державних органів, які ведуть процес тощо), яка і стане основою цього кримінально-процесуального інституту.

В теорії права залежно від елементного складу в системі права виділяють прості і

складні правові інститути. Простий правовий інститут об'єднує схожі, близькі норми права в межах якоїсь однієї, визначеної галузі права. Складний правовий інститут також складається зі схожих, близьких норм права, які він об'єднує за допомогою декількох простих інститутів, які більш конкретні і менші за обсягом, але мають самостійне значення [10, с.386–387].

З огляду на це, інститут подання доказів слід розглядати як простий правовий інститут, що існує в межах складного інституту – доказового права, що, впливає на досить специфічне коло суспільних відносин у сфері судочинства, які складаються в процесі виявлення, збирання, закріплення, перевірки й оцінки доказів [11, с.10]. Як слушно наголошує В.Т. Нор, норми доказового права становлять центральний інститут кримінально-процесуального права [12, с.6].

Таким чином, в контексті цього дослідження, пропонуємо визначити подання доказів як інститут кримінального процесуального права, який являє собою систему правових норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з поданням учасниками кримінального провадження та іншими особами слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду зібраних предметів чи документів для їх використання в якості доказів. Вказаний правовий інститут є складовою частиною більш складного (генерального) інституту доказового права та галузі кримінального процесуального права.

Разом з тим, слід відзначити, що інститут подання доказів у кримінальному провадженні зараз далекий від досконалості і потребує подальшого вдосконалення і розвитку. Так, видається, що існує потреба у доповненні КПК України окремою статтею, яка б визначила загальне коло суб'єктів, які мають право подавати докази (на зразок ч.2 ст.66 КПК України 1960 р.), а також детально регламентувала процесуальну форму (порядок) реалізації цього права.

З огляду на це, вважаємо, що подальші дослідження законодавчого регулювання по-

дання доказів у кримінальному провадженні, його удосконалення є досить перспективними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України / затв. Указом Президента України : від 08.04.2008 р., № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
2. Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник / М. Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 640 с.
3. Скакун О. Ф. Теория держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
4. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
5. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. – М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 384 с.
6. Суховіліна А. О. Реабілітація як самостійний процесуально-правовий інститут / А. О. Суховіліна // Право і безпека. – 2011. – № 4. – С. 138–141.
7. Алексеев С. С. Собрание сочинений : в 10 т. Т. 3. Проблемы теории права : курс лекций / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 2010. – 781 с.
8. Кондратьева Т. Х. Сущность, понятие и субъекты представления доказательств по уголовным делам / Т. Х. Кондратьева // Научный журнал КубГАУ. – 2007. – № 32 (8) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2007/08/04>.
9. Алексеев С. С. Структура советского права / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 274 с.
10. Головистикова А. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – М. : ЭКСМО, 2005. – 649 с.
11. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.

12. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів : Вища шк., 1978. – 110 с.

Крушинський С. А. Проблема визначення подання доказів як інституту кримінального процесуального права / С. А. Крушинський // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 532–536 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kcahpp.pdf>

Обґрунтовано наявність у структурі галузі кримінального процесуального права самостійного інституту подання доказів та проведено його теоретичний аналіз. Запропоновано власне визначення інституту подання доказів та констатована необхідність подальшого вдосконалення і розвитку цього кримінально-процесуального інституту.

***

Крушинский С.А. Проблема определения представления доказательств как института уголовного процессуального права

Обосновано наличие в структуре отрасли уголовного процессуального права самостоятельного института представления доказательств и проводится его теоретический анализ. Предложено собственное определение института представления доказательств и констатирована необходимость дальнейшего совершенствования и развития этого уголовно-процесуального института.

***

Krushinskyi S.A. The Problem of Determination of Proofs Representation as an Institute of Criminal Procedural Law

The existence of independent institute of proofs representation in the structure of branch of criminal procedure law is substantiated and its theoretical analysis is carried out in the article. The author proposes his own definition of the institute of proofs representation and states the need to further improvement and development of this criminal procedure institute.

Форум права